

Lezing 8 maart 2022 tijdens de uitreiking van de Aletta Jacobs Prijs aan Rebecca Gomperts door prof. mr. dr. B.C.A. (Brigit) Toebe, Hoogleraar, Gezondheidsrecht in Internationaal Perspectief aan de Rijksuniversiteit Groningen.

Het recht op abortus

Geachte aanwezigen,

We komen vandaag bijeen voor de uitreiking van de Aletta Jacobs Prijs aan Rebecca Gomperts. Dit is een prachtig gebaar.

Ik wil het met u hebben over abortus als mensenrecht, over het recht op abortus. Bestaat er een recht op abortus - hebben we zo'n recht?

De Verenigde Naties heeft sinds de Tweede Wereldoorlog geleidelijk een reeks mensenrechtenverdragen aangenomen. Die verdragen beschermen de waardigheid van ons als mens. Die waardigheid vertaalt zich onder meer in de bescherming van onze privacy, onaantastbaarheid van het lichaam en onze gezondheid, waarden die van belang zijn als het gaat om toegang tot abortus van vrouwen.

Maar nergens in die verdragen zien wij een expliciet recht op abortus. Het Vrouwenverdrag uit 1979 bijvoorbeeld heeft het over een recht op zorg voor en rond de bevalling, maar niet over een recht op contraceptie en abortus. Ten tijde van het opstellen van dit verdrag was dat te controversieel, en nog steeds ligt het moeilijk in veel delen van de wereld.

Wat wij wel in deze verdragen zien zijn een aantal rechten die de basis vormen voor toegang tot abortus: het recht op leven, een recht op gezondheid, een recht op privacy van vrouwen. Dus een belangrijke vraag is, in hoeverre deze rechten toegang tot abortus garanderen.

Op internationaal niveau lag de nadruk lange tijd op bevolkingsbeperking. Fertiliteitscontrole – voorbehoedsmiddelen – zijn er om de bevolkingsgroei in toom te houden en niet om de reproductieve rechten van vrouwen en mannen uit te drukken, zo was de gedachte.

Geleidelijk is de nadruk meer komen te liggen bij de autonomie van de vrouw en haar zeggenschap over haar lichaam. Een keerpunt op internationaal niveau was een Internationale Conference over bevolkings- en ontwikkelingsvraagstukken in Cairo in 1994. Dit congres zette het begrip reproductieve gezondheid op de kaart. *Reproductive health implies that people are able to have a safe and satisfying sex life and that they have the capability to reproduce and the freedom to decide if, when and how often to do so.* U kunt zich voorstellen dat deze tekst een doorbraak was.

En abortus wordt meerdere malen genoemd: het mag geen verkapt middel zijn voor contraceptie, maar onveilige abortus moeten voorkomen worden.

Geleidelijk ook is er beweging in gekomen in het mensenrechtendiscours- dat is gaan benadrukken gaan dat het recht op leven, privacy en gezondheid vooral de vrouw beschermen. Er is via deze

rechten steeds meer erkenning van een recht op abortus. Onder voorwaarden dat wel, maar de Verenigde Naties en ook bijvoorbeeld de Raad van Europa benadrukken steeds meer de rechten van de vrouw, en niet die van de foetus.

We kunnen dus zeggen dat er sinds de tweede wereldoorlog geleidelijk een kentering is geweest naar het langzaam meer gewicht toekennen aan van de rechten van de vrouw, en minder aan die van de ongeboren foetus.

In 2019 nam het belangrijkste verdragscomite van de Verenigde Naties, het *Human Rights Committee*, een zogenaamd *General Comment* aan. Dit is een uitleg van het recht op leven in het Internationaal Verdrag inzake Burger en Politieke Rechten. Het is geen juridisch bindende tekst, maar wel uiterst gezaghebbend, wat betekent dat ook wetgevers en rechters deze tekst serieus moeten nemen. Omdat het een compromis is tussen landen is het geen coherente tekst. Ik wil de belangrijkste citaten aan u voorleggen omdat ik denk dat het een doorbraak is. Laat mij dit samenvatten in 7 punten laten zien waar we internationaal gezien staan:

1. Maatregelen om abortus te reguleren mogen het recht op leven van de vrouw, haar fysieke en mentale gezondheid en haar privacy niet in gevaar brengen en zij mogen vrouwen niet discrimineren
2. Landen moeten veilige abortus bieden als het leven en de gezondheid van vrouwen in gevaar is, zeker als het gaat om incest, of als de foetus niet levensvatbaar is.
3. Landen moeten er ook voor zorgen dat vrouwen en meisjes niet gebruik hoeven te maken van onveilige abortus.
4. Het criminaliseren van vrouwen die een abortus ondergaan of degenen die de abortus uitvoeren is ongewenst.
5. Landen moet barrières wegnemen die ervoor zorgen dat vrouwen feitelijk geen toegang hebben tot abortus, bijvoorbeeld als teveel artsen zich beroepen op gewetensbezwaren,
6. Landen moeten zorgen voor informatie over contraceptie, en voorkomen dat vrouwen gestigmatiseerd worden als ze een abortus ondergaan.
7. Landen moeten zorgen voor nazorg na een abortus.

Beste aanwezigen, deze dwingende uitleg van de Verenigde Naties uit 2019 is een doorbraak. Deze interpretatie van het recht op leven van vrouwen betekent dat vrouwen een recht op abortus hebben in veel omstandigheden.

Dit recht op abortus zoals dit internationaal bestaat is een biedt een mooi kader. Mensenrechten worden ook wel gestolde ethiek genoemd. Zij bieden een juridisch bindend kader waaraan wetten moeten voldoen. Overheden hebben de juridische verplichting om mensenrechten te vertalen naar wetgeving en beleid. En als onze rechten in het geding zijn, dan zijn er consequenties: wij kunnen de overheid ter verantwoording roepen en naar de rechter stappen, of naar een internationale instantie.

Onze wetten zijn niet per se rechtvaardig. We weten allemaal dat in veel landen de abortuswetten de toets van mensenrechten niet doorstaan. Nog altijd hebben veel vrouwen overal ter wereld geen toegang tot veilige abortus. We kennen allemaal de beelden uit Polen, waar sinds eind 2020 – sinds

de uitspraak van het Poolse constitutionele hof- een nog strengere abortuswet van kracht is. Vrouwen mogen nu alleen nog maar abortus plegen als de zwangerschap het gevolg is van een verkrachting of als het leven van de vrouw in gevaar is. De foetus moet nu onder alle omstandigheden beschermd worden. Nergens zien wij hier een erkenning van het recht op leven en het recht op gezondheid van vrouwen. Tragisch dat dit gebeurt, en zo dicht bij huis.

Maar laten we vooral niet zelfgenoegzaam zijn en ook de blik op Nederland werpen en kritisch blijven kijken naar wat hier gebeurt.

In Nederland werd in 1981 de wet afbreking zwangerschap aangenomen. Er ging een lange strijd aan vooraf, in Nederland en in Europa.

Even een klein zijstapje: ook de Franse filosofe Simone de Beauvoir voerde in de jaren 60 en 70 campagne voor een recht op contraceptie en abortus. Treffend schreef zij: 'Hoe kun je in de huidige economische omstandigheden werken aan een carrière, een gelukkig gezinsleven, kinderen met vreugde opvoeden, de maatschappij van dienst zijn en zelfontplooiing bereiken, als de verpletterende last van een nieuwe zwangerschap je op elk moment kan overvallen'.

De abortuswet uit 1981 was een mijlpaal, maar is ook een kwetsbaar goed. De politieke discussie over abortus lijkt de afgelopen jaren weer op te laaien; we zien bijvoorbeeld meer anti-abortusdemonstraties.

Ook is het belangrijk om deze wet steeds kritisch te blijven bezien vanuit het tijdsgewricht waarin wij leven. Voldoet die wet nog wel, in het licht van recente inzichten en onwtikkelingen?

Van 2015-2019 begeleidde ik een Uruguayaanse promovenda, Lucía Berro Pizarossa, over het recht op abortus. Haar boodschap was: decriminaliseren, demedicaliseren, en destereotyperen. Bezien door die bril valt er in Nederland ook nog wat te winnen.

Als het gaat om decriminaliseren, dan moeten wij constateren dat onze abortuswet nog steeds in de sfeer van het strafrecht ligt. Volgens de wet is zwangerschapsafbreking strafbaar, tenzij voldaan is aan bepaalde in het Wetboek van Strafrecht opgenomen voorwaarden. Vanuit het oogpunt van 'decriminaliseren' is onze wet dus voor verbetering vatbaar.

Ook het demedicaliseren is een punt van aandacht in Nederland. We hebben nu de abortuspil, een set van twee pillen die vrouwen tot de negende week van een abortus kunnen nemen. Deze pil staat inmiddels op de lijst van essentiële medicijnen van de Wereldgezondheidsorganisatie. We kunnen wel spreken van een revolutie voor vrouwen, omdat vrouwen in een vroeg stadium van de zwangerschap een abortus ondergaan met medicatie. Echter die pil kan, zoals het er nu voorstaat, uitsluitend voorgeschreven worden in een kliniek of ziekenhuis. Er ligt een initiatiefvoorstel in de kamer om de huisarts ook de mogelijkheid te geven om de abortuspil voor te schrijven. Dit lijkt vanuit het oogpunt van demedicaliseren een goede zaak. Een volgende stap lijkt het direct beschikbaar stellen van de pil via de apotheek; en het systematisch aanbieden van de abortuspil via telemedicine. Demedicaliseren dus..

Ten derde: destereotyperen. Berro Pizzarossa omschrijft hoe abortuswetgeving wereldwijd stereotypen weerspiegelt door dat ze de capaciteiten, wensen en omstandigheden van vrouwen miskent en vrouwen berooft van hun keuzevrijheid en hun reproductieve rechten. In dit licht moeten we de vereisten die in abortuswetten zijn vastgelegd kritisch blijven bezien, en ons afvragen of die soms onnodige barrières opwerpen. Neem de vijf dagen bedenktijd die vrouwen in Nederland nog steeds moeten nemen voor zij een beslissing nemen. Als je vrouwen serieus neemt, dan geef je ze de ruimte om zelf die beslissing te nemen en zet je ze niet in de wacht. Maar in dit opzicht is er goed nieuws: de Eerste Kamer heeft ingestemd met het afschaffen hiervan, het wachten is nu op de beslissing in de Eerste Kamer.

Maar al met al kunnen we in Nederland ook niet op onze lauweren rusten. Er is nog het een en ander te bevechten, en dat vergt een constante inspanning.

Tot zover het recht op abortus, en de abortus- wetgeving.

Rechten en wetten zijn slechts woorden op papier. Uiteindelijk komt het erop aan dat vrouwen in de praktijk rechten hebben, in dit geval toegang tot abortus. Op het platteland in Polen, in de sloppenwijk in Kenya, in de achterstandswijk in Rotterdam. Het moeilijkste is om rechten om te zetten naar werkelijkheid, om ervoor te zorgen dat rechten daadwerkelijk gerealiseerd worden. Als jurist werkzaam in de wetenschap sta ik aan de zijlijn, en kijk ik toe hoe anderen dat realiseren.

Het is daarom dat ik zo'n bewondering heb voor Rebecca Gomperts. Omdat zij decennialang gestreden heeft voor de toegang tot abortus in de praktijk. Ondanks weerstand, kritiek, belediging, bedreiging wellicht, misschien zelfs van haar gezin, heeft zij haar rug recht gehouden en ervoor gestreden dat heel veel vrouwen een veilige abortus hebben kunnen ondergaan. Deze vrouwen konden vervolgens door met hun leven. Ze konden hun werk doen, voor hun gezin zorgen, voor zichzelf zorgen, misschien een opleiding volgen, een carriereperspectief ontwikkelen.

Vandaag eren wij daarom Rebecca Gomperts, en ik het is mij een groot genoegen om hier deel van te mogen uitmaken.

Ik dank u voor uw aandacht.

Prof. mr. dr. B.C.A. (Brigit) Toebes
Hoogleraar, Gezondheidsrecht in Internationaal Perspectief
Rijksuniversiteit Groningen